

Град Незнаног јунака или прича о граду Жрнову и споменику Незнаном јунаку

Утврђење које је вековима бранило град Београд од разних завојевача уступило је место непознатом јунаку који је положио живот бранећи исти град... Незнани јунак је, можда, од урушавања и заборава сачувао тврђаву на којој почива, јер њу више никада неће прекрити прах векова и заборава... Ово је прича о граду Жрнову и маузолеју Незнаном јунаку подигнутом на његовим темељима на Авали.

Крај Београда на врху Авале на неких 511 метара надморске висине налази се знани споменик Незнаном јунаку.

Иза његове монументалности и симболизма дуг је низ историјских догађаја из којих су се исткале бројне приче и мистерије до правих теорија завере.

Необично клупко почиње да се замотава 1915. године приликом другог освајања Београд када су немачки војници на обронцима Авале нашли посмртне остатке српског војника у готово дечачком добу. Упркос бројним настојањима нису успели да дознају његов идентитет. Уз себе није имао ништа од докумената по којима би био идентификован, а није имао ни војничку идентификациону плочицу са подацима. Ганути његовим ликом, а и из поштовања према војсци која је несвакидашњим жртвовањем бранила престоницу, немачки војници су га покопали на најлепшем месту видиковца на планини, крај рушевина средњовековног града. На дрвеном крсту су уместо података урезали на немачком *Ein unbekannter serbischer Soldat* – „Непознати српски војник“.

Случајност или судбина су хтели да јунак који је бранио Београд почива уз заборављену тврђаву која је тај град вековима раније бранила од разних завојевача.

Помињу га древни путописци попут Евлије Челебије који наводи да је једно од шест најважнијих српских утврђења, а Феликс Каниц прави детаљне нацрте града бележећи да су на том месту своју осматрачницу имали Римљани, а да су прво утврђење подигли српски владари.

Предпоставља се да је утврђење, као и цела планина, добило име Жрново по жрвњу-воденичном камену који је овде служио за млевење руде уместо жита. Још од времена пре Римљана на обронцима планине ископавала се и обрађивала руда па је то била стратешки важна тачка за контролу целе области која је била од посебног значаја за све владаре овим крајем. А овуда су кроз миленијуме тутњале војске од Келта, преко Римљана, Срба до Угара и Турака. У време средњовековне Србије, утврђење је претворено у тврђаву, а њен значај је растао и постао веома битан у периоду деспота Стефана Лазаревића, који је од Угара добио Београд, препородио га и учинио престоницом и трговачким центром а тврђава постала чувар града. Након смрти деспота Стефана 1427. године, Београд је, према договору, враћен Угарима, а деспот Ђурађ није успео да одржи снагу државе, тако да Жрнов, као и цела деспотовина, падају под Турке. Османилије су додатно ојачале јужни и источни бедем града, али већ 1444. године крсташким ратом краља Угарске, Владислава, Јанка Хуњадија и деспота Ђурађа, територије су враћене, а деспотовина, која је миром у Сегедину обновљена, у свој састав поново је укључила Жрнов. Ипак, деценију и по касније, 1458. године у новом налету Османлије дефинитивно заузимају Жрнов. Падом Београда 1521. године, Жрнов губи свој значај и тврђава је коначно напуштена у 18.

веку, а Турци тој области и планини, која им је при освајању задавала силне проблеме, наденуше име Хавала – препрека или сметња.

Град Жрнов састојало се од Горњег града, који је заправо био утврђење, и Доњег или Малог града опасаног бедемом и сувим шанцем у облику петоугла са две куле. Последње делове града, куле, бедеме и суви шанац око целог града подигли су Турци 1458. године.

Крај града који је бранио Сингидунум сахрањен је 1915. године непознати младић који је бранио Београд... Годинама потом житељи околних места и из целе Србије посећивали су то место и уз цвеће доносили и остављали камење да обележе гробно место. На иницијативу народа од тог камења и нових блокова 1921. над гробом Незнаног јунака начињен је пирамидални споменик са каменим крстом на врху.

Десетак година касније широм Европе јавља се сличан порив али са идејом да се на монументалнији начин ода почаст свим непознатим јунацима палим за слободу у до тада највећем светском ратном страдању које је однело више од десет милиона живота.

Вероватно вођен таквом идејом и жељом да се истим гестом придружи светским престоницама, попут Париза и Прага које су подигле такве споменике, Краљ Ујединитељ Александар Карађорђевић доноси одлуку да и Београд подигне монументални споменик. За реализацију идеје ангажује свог пријатеља и великог уметника, вајара Ивана Мештровића. Али његова идеја и њена реализација покрећу читав низ контраверзи које трају и трајаће...

У тек формираној новој држави Југославији, врло нестабилној на унутрашње политичком плану, Александар Карађорђевић је вероватно желео да великим маузолејом истакне вишезначну симболику. Од узвишености самог симбола постављеног над градом, величине и стабилности уједињавања до стварања новог до прелажења преко старог... Зато и наређује да се старо оронуло утврђење Жрнова срани са земљом а на његовом месту подигне маузолеј Незнаном јунаку. Стари споменик биће урушен за његови посмртни остаци бити пренети у крипту маузолеја.

Упркос томе што његова наредба у први мах у јавности изазива неверицу а потом и бројне негативне реакције, Краљ Ујединитељ не одустаје од ње. На Видовдан, 1934. године, Витешки краљ Александар I Карађорђевић Ослободилац стигао је на Авалу да лично означи почетак радова који су подразумевали минирање преосталих рушевина средњовековног града.

Кажу да су минери српске војске морали три пута да дижу остатке средњовековног града у ваздух док није све поравнато да би се поставила бетонска подлога за маузолеј. Пирамидални споменик под којим је Незнани јунак до тада почивао је уклоњен, камени крст са врха је пренет и постављен испред нове цркве у подавалском сели Бели Поток у коме је стење Жрнова искоришћено за подизање њених темеља.

На месту некадашњег, вероватно првог споменика подигнутом непознатом јунаку у тадашњој Европи, почео је да ниче јединствени маузолеј још јединственије симболике.

На жалост, судбина је хтела да краљ Ујединитељ за живота не види симбол који је почео подизати над Београдом. Радове је краљ свечано отворио на Видовдан 1934, а неколико месеци касније 9. октобра страдао је у атентату у Марсељу.

Али упркос свему, или управо због тога, на другој страни Европе радови на споменику су настављени...

Необрађени блокови гранита тежих од 5 тона, чврстог сивкасто-црног камена (габро) допремани су из државног каменолома „Јабланица“, код Мостара у долини Неретве, до радилишта на Авали где су обрађивани. Монументалне скулптуре каријатида допремљене су из Мештровићеве радионице у Сплиту, а Иван Мештровић је истрајао у реализацији идеје свог пријатеља и краља и до 1938. сачинио споменик Незнаном јунаку који је био много више од тога.

Сам изглед, заправо симболика монументалног споменика говори о идејама на којима је грађен.

На петостепеном постаменту, за који кажу да симболизује петовековно ропство Србије под Турцима, степеништем дугим 93 метра долази се до маузолеја који подсећа на античке храмове и жртвенике. Кроз грађевину у облику саркофага пролази се кроз две капије на којима су као каријатиде које носе кров здања и његову симболику, постављене фигуре осам младих жена у народној ношњи. По специфичностима те ношње у њима је лако препознати Србијанку, Јужносрбијанку, Војвођанку, Босанку, Црногорку, Далматинку, Хрватицу и Словенку. Оне су младолике, односно вечно младе жене, симболи мајки свих палих ратника које упућују на идеје вечне, ванвременске славе и идеју југословенства, уједињавања свих националности у Краљевини Југославији. У самом средишту грађевине од црног јабланичког мермера укопана је крипта у коју су положени остаци незнаног јунака страдалог на Авали. При врху саркофага уклесан је натпис: „АЛЕКСАНДАР I КРАЉ ЈУГОСЛАВИЈЕ НЕЗНАНОМ ЈУНАКУ“, а на супротној страни година завршетка споменика „МСМXXXVIII“ (1938).

Већ од самог подизања споменик и крипта су изазивали разне коментаре, па чак и теорије завере да ли у маузолеју има тајних подземних одаја и шта се крије у њима.

А о томе шта се налази у крипти најбоље сведочи извештај колеге новинара-репортера Анте Матекала који је у предратном листу „Време“ пратио рад званичне државне Техничке комисије која је 1921. године уочи прављења првог споменика покушала да приликом ексхумације утврди прави идентитет Незнаног јунака.

„Није требало дуго копати. Прво су се указали делови гранате. Хиљаде оваквих граната падало је на српску војску. Тежина - 10,3 килограма. Али, ова је лежала као јастук на гробу Незнанога. Глава се одмарала на челику. Костур је, забележили су, био танак и ситнији, као у дечака. Прсти су држали муницију којом се наша војска снабдевала од 1908. године. Опасач је обавијао струк којег више није било, а каишеви (упртачи) падали су преко десног рамена. На дну гробнице налазиле су се цокуле, а оне нису могле да буду ничије него српске... нађен је и новчаник са три сребрна српска дводинарца, са ликом краља Петра и један грош. У новчанику су пронашли и парче хартије, али немогуће је са њега разазнати било коју реч.

Посебно потресан део истраге Техничке комисије био је у тренутку када су схватили да је цео леви део грудног коша несрећног војника разнесен гранатом. Један од Белопоточана, који је присуствовао овом тужном чину, чак није крио своје запрепашћење када је гласно рекао: Овом војнику непријатељ није могао срце да сахрани!“...

Споменик Незнаном јунаку је 1984. године званично проглашен за споменик културе, а 1987. за културно добро од изузетног значаја. Завод за заштиту споменика културе града Београда израдио је 1993. године пројекат санације и ревитализације споменика.

И тако сада на врху Авале заједно почивају непознати јунак и познати симбол јединства народа. И оба су без срца...или она негде (у историји), ипак, куцају?

Бр Н П Шоне
Поштована ложка Неимар